

מה בין גל, חנות וחצר?

- א. מבוא
- ב. גל וכותל ישן
  - 1. שיטת התוספות
  - 2. שיטת הרמב"ם
  - 3. שיטת הראב"ד
- ג. חנות
  - 1. שיטת התוספות
  - 2. שיטת הרמב"ם
  - 3. שיטת הראב"ד
- ד. הבעיה בשיטות הרמב"ם והראב"ד
- ה. חקירה בעניין חצר המשתמרת
  - ו. ביאור שיטת הרמב"ם והראב"ד על פי החקירה
  - ז. סיכום

א. מבוא

כשבאים אנו להתבונן במסכת בבא-מציעא, במשניות שבדף כה, ב ובדף כו, ב אנו מבחינים שכל הדיון במשניות, ולאחר מכן בגמרא, ניסוב אך ורק סביב ענייני אבידה או שכחה. אין שום דיון בענייני קניינים, כפי שנלמד בהמשך. עלינו להבין מדוע, מה ניתן ללמוד מכך, ומה הן ההשלכות של העניין. נלמד תחילה את הסוגיה לגבי "מצא בגל ובכותל ישן", ומשם נמשיך לסוגית "מצא בחנות".

---

*. המאמר מבוסס על סמך שיעור שהעביר הרב אריה שטרן שליט"א בישיבה בזמן חורף ה'תשס"ד. המאמר נכתב ונערך על ידי עמיחי פישמן.

ב. גל וכותל ישן

בסוגיה בבבא-מציעא נכתב:

מצא בגל ובכותל ישן - הרי אלו שלו.

תנא, מפני שיכול לומר לו: של אמוריים הן - אטו אמורים מצנעי, ישראל לא מצנעי? - לא צריכא, דשתיך טפי.

בבא-מציעא כה, ב

הגמרא מציינת את הנימוק של "שתיך טפי" כדי להסדר עם החשש שאולי החפץ הנמצא בגל הוא כלל לא אבידה, אולי הוא הונח שם בכוונה על מנת לשוב ולקחתו משם. בכך שתולים שהחפץ נשכח שם מימי אמוריים נפתרת הבעיה, ודיני השבת אבידה לא חלים על החפץ.

ברם, הדיון הוא אך ורק בדיני אבידה, אך מה עם דיני קניין? אולי אין סיבה להשיב את החפץ מדיני אבידה כי מדובר בחפץ של אמוריים, אבל עדיין, ייאסר לקחתו מסיבה אחרת: החפץ שייך לבעל הגל בדיני קניין חצר! מדוע, אפוא, התרנו לקחת את החפץ הנמצא? מדוע חצרו של האדם לא קונה לו את החפץ?

מרבית הראשונים דנו בבעיה זו. ראשית נפרוש את שיטותיהם של כמה מהם ולאחר מכן ננסה להבין מה עומד מאחורי דבריהם.

1. שיטת התוספות

התוספות מלמד אותנו עיקרון חדש: "לא ימצאנו לעולם":

ויש לומר דאין חצר קונה בדבר שיכול להיות שלא ימצאנו לעולם כמו הכא שהוא מוצנע בעובי הכותל.

כו, א ד"ה "דשתיך"

בתשובתו התוספות מגדיר לנו את הגל כאפשרות סבירה לא למצוא בו את החפץ לעולם, וקניין חצר לא יחול במצב כזה.

2. שיטת הרמב"ם

כדי להבין היטב מדוע אם אין אפשרות למצוא לא יחול קניין חצר, נעיין בדבריו של הרמב"ם לגבי גל. הרמב"ם הלך בכיוון של תוספות, וכך פסק:

והואיל וחצירו של אדם קונה לו שלא מדעתו כמו שיתבאר למה לא יקנה בעל החצר זה המטמון שבתוך הכותל הישן אע"פ שהוא של אמוריים ותהיה מציאה זו לבעל החצר, מפני שאינה ידועה לו ולא לאחרים והרי זה המטמון אבוד ממנו ומכל אדם ולפיכך הוא של מוצאו. ומה אבידה של אדם אמרה תורה אשר תאבד ממנו ומצאתה מי שאבודה ממנו ומצויה אצל כל אדם יצאת זו שנפלה לים שאבודה ממנו ומכל אדם קל וחומר למטמון קדמוני שלא היה שלו מעולם והוא אבוד ממנו ומכל אדם לפיכך הוא של מוצאו.
הלכות גזילה ואבידה טז, ח

על פי הרמב"ם, הנקודה היא שזו לא סתם אבידה, זו אבידה שעונה על הכלל של "אבוד ממנו ומכל אדם". כלל זה למדנו בגמרא כב, ב:

אמר רבי יוחנן משום רבי ישמעאל בן יהוודק: מניין לאבידה ששטפה נהר שהיא מותרת - דכתיב "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבירת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה" (דברים כב) מי שאבודה הימנו ומצויה אצל כל אדם, יצאתה זו שאבודה ממנו, ואינה מצויה אצל כל אדם.

אם כן, למדנו בדברי התוספות ובדברי הרמב"ם לגבי גל, שברגע שלא ניתן למצוא את החפץ, אנו נכנסים לעיקרון של אבידה ששטפה נהר, שהיא אבודה ממנו ומכל אדם. דברים אלו אומרים בפשטות שהתורה הפקיעה את הבעלות על החפץ ולא משנה כלל מה דעת האדם ומה הם רצונותיו. זה כבר לא שלו! גם בגל לא תתממש הבעלות על חפץ שאינו עתיד להימצא, כמו אבידה ששטפה נהר¹.

1. זה ההסבר הפשוט לסוגיית אבדה ששטפה נהר. כמוכן, יש גם הסברים נוספים בראשונים, ואכמ"ל.

3. שיטת הראב"ד

על ההלכה של הרמב"ם לגבי גל כותב הראב"ד בהשגתו:

זהו קל וחומר שיש עליו תשובה. אבידה שבים למי תזכה הים אבל אבידה שבגל הגל תזכה לבעליו וכן כותל ישן, אבל הטעם בכאן לפי שאינה חצר המשתמרת וצריך שיהא בעליו בצדו ויאמר זכתה לי חצרי.

הראב"ד לא מסכים עם הדמיון לים אותו ניסה הרמב"ם לעשות. לים אין בעלים, לגל ולכותל - יש, ואי אפשר לדמות מילתא למילתא. אלא, אומר הראב"ד, הסיבה שגל לא קונה היא אחרת. גל הוא חצר שאינה משתמרת, וכל חצר שאינה משתמרת אינה קונה לבעלים אם הוא לא עומד לידה ואומר "זכתה לי חצרי".

לו היינו מפסיקים ללמוד בנקודה זו, היינו חושבים שיש כאן שתי שיטות עקביות: התוספות והרמב"ם מחד, ושניהם לכאורה מסכימים לחלוטין, והראב"ד מאידך. אך כשנבוא ללמוד את המשכו של התוספות הנ"ל, ד"ה "דשתיך", ואת שיטות הראשונים לגבי המוצא בחנות, נבין שהדברים אינם פשוטים כלל וכלל.

ג. חנות

המשנה כו, ב דנה בדיני המוצא בחנות:

מצא בחנות - הרי אלו שלו, בין התיבה ולחנוני - של חנוני.

1. שיטת התוספות

כשהתוספות מפרט את שיטתו לגבי המוצא בגל, ומלמד אותנו את העיקרון של "אינו עתיד להימצא" כפי שלמדנו, הוא מביא הוכחה מהמשנה של חנות:

וכן מוכח לקמן דתנן מצא בחנות ובשולחנות הרי אלו שלו ואין חצירו קונה לחנוני או לשולחני לפי שהמעוה הם דבר קטן ואין סופו הוה לימצא.

כו, א ד"ה "דשתיך"

התוספות הבין שיש זהות בין הסוגיות. גם בחנות וגם בגל החפץ אינו עתיד להימצא, ולכן אין קניין חצר, וכל הדיון הוא בהלכות אבידה בלבד ולא בהלכות קניינים. היינו מצפים שכמו שהתוספות הלך לשיטתו גם בגל וגם בחנות, כך יהיה גם בשיטות שאר הראשונים, והרמב"ם והראב"ד בפרט, אך אין הדברים כן.

2. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם פוסק:

ולמה לא תקנה החנות לבעל החנות לפי שאינה חצר המשתמרת ואע"פ שבעל החנות בתוכה צריך לומר תקנה לי חנותי כמו שיתבאר. הלכות גזלה ואבידה טז, ד

הרמב"ם שואל אותה השאלה ששאלנו לגבי גל, מדוע אין קניין חצר והמענות ייקנו לבעלי החנות. בניגוד לתוספות שענה אותה התשובה בשני המקרים ("אינו עתיד להימצא"), הרמב"ם עונה תשובה אחרת, הדומה להסברו של הראב"ד לגבי גל: החנות היא חצר שאינה משתמרת, וכדי שתקנה עליו לומר "תקנה לי חנותי". הרמב"ם מפתיע אותנו בהסבר לא עקבי, הוא אינו מגדיר חנות בתור דבר שאינו עתיד להימצא אלא בתור חצר שאינה משתמרת.

3. שיטת הראב"ד

מפתיעים ומפליאים אף יותר הם דברי הראב"ד בעניין חנות. היינו מצפים שלפחות הוא יהיה עקבי, ואם הוא הסביר בגל שמדובר בחצר שאינה משתמרת, והרמב"ם הלך כמותו בחנות, אז שגם הוא עצמו יסביר שחנות היא חצר שאינה משתמרת. אך לא כך הם פני הדברים. וכך כתב הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם בהלכה ד':

יש מי שאומר שאפילו אמר תקנה לי רשותי לא קנה לו לפי שבאה שם המציאה קודם יאוש וחצירו כידו ועוד כי אין היאוש קונה אלא באבדה אבל זו לא היתה אצלו אבדה אלא בפקדון ששכחו בעליו.

הראב"ד בעצם מציע פה פתרונות חדשים לבעיה.

פתרון ראשון: חצרו כידו, ולכן אפילו אם אמר "תקנה לי חנותי", כמו שמציע הרמב"ם, לא יקנה, משום שהחפץ הגיע לידו מיד, ברגע הנפילה, לפני ייאוש. אם כן זה אתא לידיה באיסורא, ולא קונה.²

פתרון שני: ייאוש מועיל באבידה, אך כאן זה כמו פיקדון ששכחו בעליו, ולא יקנה.³

ד. הבעיה בשיטות הרמב"ם והראב"ד

אם ננסה לסכם, נישאר לכודים בסבך. אמנם התוספות הוא עקבי בשיטתו, "אינו עתיד להימצא". הרמב"ם, לעומת זאת, לימד אותנו בגל את העיקרון של "אינו עתיד להימצא", בדיוק כמו תוספות, אך בחנות הסביר שמדובר בחצר שאינה משתמרת, הסבר שמשום מה הוא לא הסביר בגל. הראב"ד, בהיפוך גמור לרמב"ם הסביר את הסבר "חצר שאינה משתמרת" דווקא בגל אך גם הוא לכאורה לא נשאר עקבי, מפני שבחנות הסביר הסברים מלומדים אחרים. מדוע?

ה. חקירה בעניין חצר המשתמרת

ניתן לתלות את כל מה שלמדנו בחקירה ידועה. כשאנו מצריכים שהחצר תהיה משתמרת מה בדיוק אנו מצריכים? אפשרות ראשונה: החצר עצמה תהיה כזו שתוגדר משמרת, בפני עצמה. לא אכפת לנו מה קורה מבחינת החפצים העוברים בה, העיקר שהיא עצמה תהיה כזו שתוגדר כך. כל חדר עם ארבעה קירות, מקום סגור וכדו', לפי הגדרה זו הוא חצר משתמרת. **הדגש הוא על החצר המשתמרת**, רמת השמירה של החצר היא אובייקטיבית.

אפשרות שנייה: החפץ צריך להיות משתמר. אם החפץ משתמר זה אומר בהכרח שמה שעוטף אותו הוא חצר משתמרת ולא אכפת לנו היכן ואיך החפץ מונח. **הדגש הוא על החפץ המשתמר**, רמת השמירה של החצר היא סובייקטיבית, ביחס לחפץ הנשמר.

---

2. לגבי סוגיית "אתא לידיה באיסורא" עיין במאמרו של אמיתי סלומון בקובץ זה.
3. גם פתרון זה מצריך ביאור ארוך יותר. מדוע הראב"ד מחשיב זאת כפיקדון? הראב"ד הבין שאדם שנכנס לחנות הוא כמו אדם שמפקיד חפץ ביד רעהו, ושוכח ממנו. לא מדובר ברחוב או בכל מקום אחר, מדובר במקום שדרך בני אדם להשאיר את חפציהם ולכן זה כמו פיקדון שנשכח. אין ספק שסברה זו של הראב"ד צריכה יותר ביאור.

1. ביאור שיטות הרמב"ם והראב"ד על פי החקירה

לאחר שלמדנו את צדדי החקירה ואנו באים ללמוד מחדש את שיטות הראשונים אותן למדנו,⁴ הכל מתבהר. ניתן לומר שהרמב"ם הבין שהחצר צריכה לשמור על החפץ, כל הדיון ברמת השמירה של החצר הוא ביחס לחפץ. ברגע שהדגש הוא על החפץ כבר לא אכפת לנו שהחצר הזאת לא נראית כמו חצר, שאין לה ארבעה קירות והיא לא "קלאסית", מפני שהדגש הוא על שמירת החפץ, הגל שומר על החפץ ברמה טובה, הוא עוטף אותו ושומר עליו. לכן גל הוא חצר המשתמרת.

אם כך, הרמב"ם צריך להביא נימוק אחר מדוע לא יקנה הגל לבעליו, וכך הוא מביא הסבר אחר, "אינו עתיד להימצא". לעומת זאת, חנות אמנם נראית כמו חצר "קלאסית", יש לה ארבעה קירות, אך הדגש הוא החפץ, ובחנות החפץ לא נשמר כמו שצריך, שכן אנשים נכנסים ויוצאים. העובדה שישנם ארבעה קירות לא מועילה כל כך מבחינת השמירה של החפץ מפני העולם שבחוץ. לכן הרמב"ם, יכול להגדיר את החנות, בניגוד לגל, כחצר שאינה משתמרת.

הראב"ד, לעומת זאת, הבין שהכוונה ב"חצר המשתמרת" היא מבחינת החצר. החצר צריכה להיות משמרת, וגם להיראות כך. לכן הראב"ד פסק שחנות היא חצר המשתמרת. מדובר בחדר סגור עם ארבעה קירות, ששייך לי, מדוע, אם כן, לא תקנה חנות לבעליה? לכן נאלץ הראב"ד להגיע להסברים אחרים של "אתא לידיה באיסורא", ושל "פיקדון ששכחו בעליו". לעומת זאת, כשהראב"ד מסביר את הדין של גל, הוא לא נתקל בבעיות מיוחדות. מדובר אמנם בשטח ששייך לבעלים, אך הוא לא חצר משתמרת כי הוא לא חצר שמוגדרת כך באופן אובייקטיבי. מדובר, סך הכל, בגל אבנים ולא בחצר משמרת קלאסית, ואם כן, הראב"ד מגדיר אותה כחצר שאינה משתמרת.

2. סיכום

במאמר זה ניסינו ללמוד קצת יותר על קניין חצר, ועשינו זאת דרך לימוד של שתי נקודות בפרקנו, הגל הישן והחנות. לימוד ההבדלים בין שיטות הראשונים בהסבר מדוע לא חל קניין חצר חיזקו אצלנו את הידיעה שכל אחד מהם תפס את המושג הקנייני "חצר" במשמעות שונה כפי שלמדנו. כמובן, יש עוד לדון בנושאים אלו רבות, אך את אחת הנקודות המרכזיות ניסינו לברר קצת יותר, ואידך זיל גמור.

4. היות והתוספות עקבי בשיטתו, הן לגבי גל והן לגבי חנות, אין התייחסות במאמר זה לגבי שיטתו בעניין חקירת דין חצר הנ"ל.